

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЕПУТАТІВ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ЗБОРІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Кислун Вадим Володимирович

випускник аспірантури за кафедрою

конституційного права та правосуддя¹, директор²

¹ОНУ ім. І.І. Мечникова, ²ГО «НДІ проблем держави та права», Україна

Постановка проблеми: для сучасних місцевих рад України актуальними є питання якості їхнього депутатського корпусу, а також питання освітнього та культурного рівня їх депутатів. Ці питання можна вирішити за допомогою вивчення історичного досвіду.

Хронологічні рамки дослідження: включають в себе часовий проміжок з 1939 по 1941 рр.

Метою роботи є дослідження правового статусу депутатів Українських Народних Зборів Західної України.

Стан наукового розвитку теми дослідження: цій темі присвятили свої роботи такі автори, як С.К.Кондратюк, В.С. Макарчук, О.І. Муравський, В.М.Литвин, В.К.Баран, В.В. Токарський та інші автори.

Виклад основного матеріалу статті:

Після вступу радянської армії до Західної України, функціонування радянського режиму до кінця 1939р. забезпечували тимчасові органи влади - воєводські, повітові, міські тимчасові управління і селянські комітети (С.К.Кондратюк [8, с.15]). С.К.Кондратюк зазначає, що низовою ланкою органів тимчасових управлінь стали селянські комітети, які обиралися на зборах жителів села, а волосні на зборах представників селян волості. Обрані селянські комітети затверджувалися тимчасовими управліннями, що дозволяло відсіяти небажані елементи [8, с.16]. С.К.Кондратюк зазначає, що рішення про скликання Народних Зборів Західної України і сценарій їх проведення приймалися у ЦК ВКП(б) [8, с.10]. Згідно ст.1 Положення про вибори до Українських Народних Зборів Західної України, вибори депутатів до УНЗ ЗУ провадяться громадянами на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні. За ст. 6 та ст. 20, вибори депутатів проводяться по виборчих округах за нормою: один депутат від 5 тисяч населення. Право виставлення кандидатів забезпечується за селянськими комітетами, тимчасовими управліннями, зборами робітників по підприємствах, зборами робітничої гвардії, зборами інтелігенції. Відповідно до ст. 45, кандидат в депутати до Українських Народних Зборів, який одержав абсолютну більшість голосів, тобто більше половини всіх голосів, поданих по окрузі і визнаних дійсними — вважається обраним [6]. Тим самим, була застосована мажоритарна система абсолютної більшості.

22 жовтня 1939 р. відбулися вибори депутатів Народних зборів Західної України [5, с.127]. За даними, наведеними В.С.Макарчуком, у виборах взяли участь 92,83% тих, хто мав право голосу. З цієї кількості 90,93% проголосували за кандидатів до Народних зборів. С.К.Кондратюк відмічає, що до виборчого бюлетня вносилися лише одна кандидатура, а на весь процес висунення і реєстрації кандидатів відводилося чотири дні [8, с.10]. В.С.Макарчук зазначає, що повного списку депутатів досі немає. Всього було обрано 1482 депутати, з них 251 жінка (16,54%), 119 осіб - молодь, «позбавлена виборчого права в буржуазно-поміщицькій Польщі», і

24 неписьменні особи (1,62%). Соціальний склад: 415 робітників (28%), 776 (за деякими джерелами 7660 селян (52%), 270 представників інтелігенції (18%), що, на думку В.С.Макарчука, в цілому відповідало структурній організації західноукраїнського суспільства [5, с.127]. Вибори до Народних зборів мали характер референдуму, де кандидати проголошували свою програму на передвиборчих мітингах [5, с.132]. В.М.Литвин відмічає, що вибори здійснювалися за демократичною формулою, з таємним голосуванням, але не були зовсім вільними. Кожна кандидатура, яка підлягала обранню, ретельно вивчалася в компартійних комітетах і органах державної безпеки [4], кандидатури депутатів завчасно підбиралися органами влади [8, с.10]. В основному, депутати НС ЗУ були корінними мешканцями Західної України. Так, В.М.Литвин відмічає, що кількість депутатів, які походили зі східних областей України і прийшли з Червоною армією, була порівняно незначною. Всі вони були функціонерами, котрі одержали постійну роботу в новостворених владних структурах [4]. На думку В.С.Макарчука, вибори до Народних зборів Західної України були відносно демократичними [5, с.309]. Разом з тим, С.К.Кондратюк відмічає, що офіційні результати голосування виявились явно завищеними у порівнянні до реальних настроїв виборців [8, с.10]. С.К.Кондратюк зазначає, що це стало наслідком як застосування певних форм тиску на виборців, так і підтасовки голосів при їх підрахунку [8, с.10], але конкретні факти фальсифікацій цей автор не наводить. В.С.Макарчук вказує, що всупереч поширеній думці про одностайне прийняття рішень, під час Народних зборів іноді виникали дискусії [5, с.128]. О.Романів та І.Федушак вважають депутатів Народних зборів заляканими та лояльними [1, с.22]. Однак, на протилежну думку В.С.Макарчука, будь-які звинувачення в нелегітимності НС ЗУ слід відкинути як необґрунтовані [5, с.309].

27 жовтня 1939 р. Народні збори Західної України прийняли Декларацію про входження Західної України до складу УРСР [5, с.128]. Тим самим, більшість виборців проголосувала на користь приєднання до СРСР [8, с.10]. З тексту Декларації: Народні Збори ухвалюють: Просити Верховну Раду Союзу РСР прийняти Західну Україну до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік, включити Західну Україну до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки і тим злучити український народ в єдиній державі, покласти край віковому роз'єднанню українського народу [4, с.704]. Наслідком цього стало прийняття Закону СРСР від 01.11.1939р. «Про включення Західної України до складу СРСР із з'єднанням її з Українською РСР», задовольнити просьбу Народних Зборів Західної України і включити Західну Україну до складу СРСР із з'єднанням її з УРСР (ст.1). ст.3 Запропонувати Верховній Раді УРСР прийняти Західну Україну до складу УРСР [2]. Згідно ст.2 Закону УРСР від 15 листопада 1939 р. «Про прийняття Західної України до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки», прийняти Західну Україну до складу УРСР і возз'єднати тим самим великий український народ в єдиній українській державі [3]. В.С.Макарчук зазначає, що зміна міжнародно-правового статусу Західної України та включення її до складу УРСР стали можливими внаслідок волевиявлення місцевого населення, проведеного у формі плебісциту у формі Народних зборів Західної України [5, с.309]. С.К.Кондратюк зазначає, що ухвалою Президії Верховної Ради СРСР від 4 грудня 1939 р. у Західній Україні було ліквідовано старий адміністративний поділ і створено шість областей у складі УРСР. У січні 1940 р. замість повітів створено райони. Тимчасові органи влади замінили виконкоми обласних, районних і сільських Рад депутатів трудящих. Виконкоми утворювалися без самих Рад, бо вибори до місцевих Рад відбулися лише у грудні 1940 р. Місцеві Ради депутатів трудящих, які теоретично вважалися органами власне державної влади, таких функцій були

позбавлені [8, с.11].

Висновки:

1. Приєднання Західної України до УРСР було важливою подією, яка завершила процес об'єднання майже всіх історичних українських земель. У пострадянській українській історіографії ця подія зазнала зміни оцінок з «мирного возз'єднання» на терміни «окупація» та «анексія» [7, с.22].

2. Українські Народні Збори Західної України, хоч і не визначалися як місцева рада, були важливою формою діяльності місцевих депутатів, наблизившись за своєю організаційною формою до депутатських з'їздів.

3. Положення про вибори до Українських Народних Зборів Західної України в цілому повторювало норми Конституції Української РСР 1937 року та Положення про вибори в Українській РСР. Окреме Положення про правовий статус депутатів УНС ЗУ не було прийнято, оскільки вони були тимчасовим органом влади. Таким чином, права та обов'язки депутатів Національних Зборів Західної України не були закріплені в нормах права та таким чином, не були закріплені передбачені їхні права, обов'язки та гарантії їх депутатської діяльності. У літературі зазначається, що повний список депутатів УНС ЗУ не зберігся і до теперішнього часу особи не всіх депутатів були встановлені. У літературі зазначається, що виборча документація збереглася в архівних установах України лише частково.

4. Важливим кроком у демократизації виборчого процесу стало те, що вперше отримали право голосу на виборах до УНС ЗУ ті категорії осіб, які раніше були позбавлені виборчих прав на виборах у Польщі.

5. У сучасній українській науковій літературі немає одностайної думки щодо ролі депутатів УНС ЗУ. Одні автори вважають їх пасивними статистами, що діють за вказівкою ВКП(б) [8][1], інші автори вважають Народні Збори цілком демократичними для свого часу [5][9]. Самі ж депутати УНС ЗУ вважали себе «виразниками непохитної волі та прагнень народу Західної України» [4].

6. Критичні зауваження, висловлені в літературі щодо низького освітнього рівня більшості депутатів УНС ЗУ, залишаються актуальними для депутатів місцевих рад України, оскільки чинне законодавство не висуває жодних вимог до їх освітнього рівня. Важливим етапом виборчої кампанії в УНС ЗУ був попередній відбір кандидатів у депутати, що є необхідним і у сучасних умовах, оскільки депутатський мандат набуває значна кількість осіб, які за своїми моральними та діловими якостями негідні високого депутатського звання. У рамках такого відбору пропонується допустити до висунення своїх кандидатур лише осіб, які здобули вищу освіту, досконало володіють комп'ютерною грамотністю, надали позитивну довідку з місця проживання, роботи, навчання, служби, пройшли психофізіологічний відбір на здатність за своїм психологічним типом здійснювати управлінську діяльність.

Важливим етапом попереднього відбору кандидатів у депутати УНС ЗУ була перевірка кандидатів у депутати контррозвідувальними органами [4], що є актуальним і для сучасних кандидатів у депутати місцевих рад України, але в умовах правової держави має здійснюватися лише з їхнього відома та за їх добровільною згодою.

Список використаних джерел:

1. Романів О., Федущак І. «Перші совети»: Західна Україна під більшовиками (1939–1941) // Західноукраїнська трагедія 1941. — Львів, Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка. Українознавча бібліотека НТШ, 2002. — 220 с.
2. Закон СРСР від 01.11.1939 р. «Про включення Західної України до складу СРСР із з'єднанням її з Українською РСР» // Вісті рад депутатів трудящих УРСР №254 від

4 листопада 1939р.

3. Закон УРСР від 15 листопада 1939 р. «Про прийняття Західної України до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки» // Вісті рад депутатів трудящих УРСР №262 від 16 листопада 1939.
4. Декларація Народних Зборів Західної України про возз'єднання Західної України з Українською Радянською Соціалістичною Республікою (1939 р., жовтня 27) // Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В. М. Литвин; Відп. ред. В. А. Смолій. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2013. – 1056 с.
5. Макаруч В.С. Державно-територіальний статус західноукраїнських земель у період Другої світової війни (1939-1945рр.). Історико-правове дослідження. – К.: Атіка, 2007. - 368 с.
6. Положення про вибори до Українських Народних Зборів Західної України. Затверджено Постановою Військової Ради Українського Фронту від 6 жовтня 1939 р. // Газета «Червона Україна» за 7 жовтня 1939 року. URL: <https://zbruc.eu/node/27737>.
7. Сухий О.М. Сучасна українська історіографія національно-визвольного руху періоду Другої світової війни: рецепції та виклики. // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2017. Випуск 53. С. 19–57.
8. Кондратюк, С.К. Встановлення і функціонування радянського режиму в Західній Україні у 1939-1941 рр. (державно-правовий аспект): автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Світлана Костянтинівна Кондратюк. – Львів: Б.в., 2003. – 18 с.
9. Історія України [Текст]: Підручник / Литвин В.М. Автор: Литвин В.М.: 2-ге доопрацьоване та доповнене видання. - К.: Наукова думка, 2008, - 814 с.